

Jaume I a les *Constitutions y altres drets de Catalunya*

Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS
Institut d'Estudis Catalans
Universitat Pompeu Fabra*

El regnat de Jaume I (1213-1276) és un període decisiu per a la història de Catalunya i també per a la història del seu dret.

Durant el seu regnat, mentre que la monarquia feudal¹ basada en els costums entrava en involució, s'anava construint la nova monarquia estamental a partir de criteris racionals d'ordenació social que s'expressaven en les lleis i en la jurisprudència (doctrinal i judicial).

Al mateix temps, la Corona d'Aragó esdevenia gradualment la unió territorial de dos ordenaments polítics independents (el regne d'Aragó i el Principat de Catalunya), si bé ampliada de forma substancial amb la incorporació dels regnes de València i de Mallorca, que també es van dotar d'institucions polítiques pròpies que garantien l'autogovern respectiu.

Tinguem en compte que aquest model d'unió serà respectuós amb les múltiples diversitats territorials i locals que el conformaran, de manera que finalment serà conceptuat per la doctrina jurídica com a unió *aeque principaliter*, és a dir, unió en la qual tots els seus membres són iguals quant a la preeminència.²

Naturalment, a aquesta pluralitat política, coordinada per la Corona, també li corresponia una pluralitat jurídica d'ordenaments propis i diferenciats. Així, Catalunya, Aragó, València i Mallorca tindran els seus respectius drets propis (*iura propria*).

Amb la meua comunicació en aquest congrés, vull posar en valor la contribució de Jaume I a la formació del dret general català i, més concretament, vull analitzar aquelles normes jaumines que

* Aquesta publicació s'insereix dins de les activitats del Projecte de Recerca «Los juristas catalanes y las formas del poder público en Cataluña: Monarquías y Repúblicas (ss. XIII-XX)», que té un ajut del MEC de referència DER2010-21986-CO2-01, i de les activitats del Grup Consolidat de Recerca de la Generalitat de Catalunya de referència 2009GR-766AGAUR 2009-2013. Agraïixo a l'IEC i a la doctora Maria Teresa Ferrer, coordinadora científica del Congrés, la possibilitat que m'han donat de participar en els actes acadèmics que commemoren el vuitè centenari del naixement de Jaume I, personatge cabdal de la història de Catalunya i de la Corona d'Aragó i que jo tinc present diàriament atès que la Universitat Pompeu Fabra, de la qual sóc professor, ha mantingut el nom de Jaume I per a designar un dels seus edificis més emblemàtics al Campus de la Ciutadella.

1. Cf. Thomas N. BISSON, «Feudalism in twelfth-century Catalonia», a *Medieval France and her Pyrenean Neighbours. Studies in early-institutional history*, Londres, Hambledon Press, 1989, p. 153-178.

2. Sobre aquesta qüestió, podeu veure: Jesús LALINDE ABADÍA, «Depuración histórica del concepto de Corona de Aragón», a Esteban SARASA y Eliseo SERRANO (coord.), *La Corona de Aragón y el Mediterráneo. Siglos XV-XVI*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1997, p. 433-460; Jon ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón (1494-1707)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1994, p. 42-56.

formen part dels llibres del dret general català o compilacions que la Diputació del General va publicar a finals del segle XVI (1588/89)³ i reedità actualitzades a principis del segle XVIII (1704) amb el títol *Constitucions y altres drets de Cathalunya*.⁴

A partir del segle XIII, l'ordenament jurídic de Catalunya es formarà, com ens explicava encertadament el professor Max Turull, per la interacció del *ius commune* europeu, basat en el dret romà justinianeu, amb els *iura propria* catalans.⁵

Els drets propis catalans reflectien la pluralitat de comunitats locals existents que es regien per costums i usatges municipals i senyoriaus, però també reflectien la nova unitat política encarnada pel monarca, a qui es feia titular d'una jurisdicció general.⁶ Al costat dels vells usatges de la cúria del comte de Barcelona que havien resolt litigis i controvèrsies sobre el món dels feus i dels castells, ara Jaume I començava tímidament a estatuir constitucions o lleis generals per a tota la terra de Catalunya amb les quals es resolien problemes de dret públic que afectaven l'administració de justícia, l'Església o l'estament ciutadà i que el dret comú no resolvia, o resolvia insatisfactòriament.

Les Corts generals de Barcelona del 1283 i la doctrina contractual d'alguns juristes posteriors (Jaume Callís) van establir la intervenció necessària dels estaments socials dirigents de Catalunya (eclesiàstics, nobles i ciutadans) en la titularitat i l'exercici de la jurisdicció general, abans únicament en mans del príncep.⁷

Durant el procés històric que validà el pactisme, van néixer i es van formalitzar diverses institucions polítiques i administratives, entre les quals destaquen la Cort General de Catalunya i la Diputació del General de Catalunya. Les Corts generals de Catalunya, d'origen encara no del tot aclarit, constituïen el marc institucional en el qual, per mitjà d'un procediment parlamentari, s'establí el pacte entre els estaments i el rei; braços i cap, respectivament, del Principat de Catalunya, configurat com a corporació de corporacions. En efecte, els estaments representats a les Corts (barons i cavallers, prelats i religiosos, ciutadans i homes de vila) conformaven la *Universitas Cataloniae* o General de Catalunya, que requerí aviat la constitució d'un òrgan permanent que permetés expressar de forma continuada la seva voluntat. Aquest és l'origen de la Diputació del General de Catalunya, l'òrgan de representació permanent del General, que aviat es conegué també amb el nom de Generalitat.⁸

3. Vegeu-ne la reedició facsímil: *Constitucions y Altres Drets de Cathalunya*, compilació de 1588-1589, a Jaume SOBREQUÉS (dir.), *Apographa Historica Cataloniae. Serie historica VII*, Barcelona, 2004 (= CYADC-1588-1589).

4. Vegeu-ne la reedició facsímil: *Constitucions y Altres Drets de Cathalunya*, compilació de 1704, a Jaume SOBREQUÉS (dir.), *Apographa...* (= CYADC-1704).

5. Vegeu, en aquest mateix volum, Pere VERDÉS PIJUAN i Max TURULL RUBINAT, «Els municipis catalans a l'època de Jaume I».

6. Sobre la noció de jurisdicció elaborada pels juristes medievals que reflexionen i teoritzen el poder públic renaixent, vegeu Pietro COSTA, *Iurisdicchio. Semantica del potere politico nella pubblicistica medievale (1100-1433)*, Milà, Giuffrè, 1969 (reed. Milà, 2002).

7. Sobre la noció contractual o pactista de la constitució política catalana, vegeu: VÍCTOR FERRO POMA, *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, p. 137-138; VÍCTOR FERRO POMA, «Els drets processal i penal a Catalunya abans del Decret de Nova Planta», a Tomàs de MONTAGUT (coord.), *Historia del dret català*, Barcelona, UOC, 2001, p. 48-49.

8. Cf. Albert ESTRADA-RIUS, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya (La Deputació del General de Catalunya: dels precedents a la reforma de 1413)*, tesi doctoral inèdita, Barcelona, UPF, 2001; Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN TORENT, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2004, p. 101-110; Tomàs de MONTAGUT i Josep M. SANS TRAVÉ (coord.), *L'autogovern de Catalunya*, Barcelona, Fundació Lluís Carulla, 2004.

El procés històric que validà el pactisme també va comportar, des del punt de vista doctrinal, l'afirmació del principi de l'imperi del dret, un clar antecedent medieval i modern del contemporani principi de legalitat⁹ que regeix els ordenaments jurídics democràtics contemporanis.

Si el dret positiu es justifica i es legitima pel fet de dependre d'un dret natural objectiu, just i equitatiu, la conseqüència que en deriva és que tothom està obligat a observar-lo, des del mateix rei que promulga les constitucions i els capítols de cort oferts, aprovats i acceptats a les Corts fins al més humil natural del Principat, passant pels membres dels estaments privilegiats organitzats en corporacions o com a singulars persones.

El redreç de la Generalitat a les Corts de Barcelona del 1413 va comportar que s'obligués a redactar un llibre de les lleis generals catalanes (la primera compilació del dret general de Catalunya disposada segons l'ordre de matèries del codi de Justinià) per tal que, exhibit en una estança de la Casa de la Generalitat on estava lligat amb una cadena, tothom pogués conèixer el dret en el seu tenor literal i hi hagués una certesa sobre els seus continguts i preceptes.

Els diputats generals i el síndic del General tenien l'obligació d'instigar davant la Reial Audiència, i a instància de part, el restabliment del dret violat pels oficials reials. Amb el temps, també ho van poder fer d'ofici.¹⁰

El 1495, es va publicar la compilació manuscrita de 1413-1422 actualitzada amb les constitucions dels monarques del segle xv i ampliada amb una segona part on s'incloïa legislació del monarca de rang inferior a les constitucions de Corts, com eren les pragmàtiques, els privilegis, les concòrdies, les provisions, etcètera.¹¹

Aquesta legislació règia era de dos tipus: general i especial. La general la formaven pragmàtiques i disposicions territorials. L'especial era de caràcter estamental i afectava, respectivament, l'estament eclesiaàstic, l'estament militar i la ciutat de Barcelona, que en certa manera projectarà part del seu dret local (*Recognoverunt proceres i Ordinacions d'En Sanctacília*) sobre tot el territori de Catalunya, de manera semblant al fenomen de territorialització dels Usatges de Barcelona a tot Catalunya, ja esdevingut amb anterioritat.¹² D'aquesta manera, Barcelona confirma el seu caràcter de cap i casal de Catalunya i l'hegemonia política i social del seu patriciat.¹³

La nova compilació de les *Constitucions y altres drets de Cathalunya*, editada en tres volums els

9. Principi de legalitat: «Principi segons el qual tot acte jurídic dels òrgans de l'estat ha d'ésser sotmès a l'ordenament jurídic vigent i en especial que els reglaments i actes administratius s'adeqüin a la llei formal», s. v. «legalitat» a *Diccionari jurídic català*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1986, p. 195.

10. Tomàs de MONTAGUT, *Les Institucions fiscalitzadores de la Generalitat de Catalunya (Des dels seus orígens fins a la reforma de 1413)*, Barcelona, Sindicatura de Comptes de Catalunya, 1996, p. 137-139.

11. Vegeu-ne la reedició facsímil: *Constitucions y Altres Drets de Cathalunya*, compilació de 1495, a Jaume SOBREQUÉS (dir.), *Apographa...* El manuscrit de la compilació base de 1413-1422, encara no editat, es troba a ACA, Casa Reial, còdex núm. 10. Tanmateix es coneixen deu manuscrits més actualment conservats (sis de llatins i quatre de catalans) en diversos dipòsits documentals dels quals en fa una acurada ressenya Josep Maria FONT I RIUS, «La compilació de 1495 en el marc de la història de les constitucions i altres drets de Catalunya», a *Constitucions y Altres Drets de Cathalunya*, compilació dels anys 1495, 1588-1589 i 1704. «Estudis introductoris», a Jaume SOBREQUÉS (dir.), *Apographa...*, p. 57-75. Anteriorment, es va publicar, com a «Estudi introductoris», a *Constitucions de Catalunya. Incunable de 1495*, Barcelona, 1988, p. XI-CXXXVII.

12. Cf. Jaume RIBALTA HARO, *Les Ordinacions d'en Sanctacília. Servituds, relacions de veïnatge i límits al dret de propietat en el dret (històric) català*, tesi doctoral inèdita, Lleida, Universitat de Lleida, 2001.

13. El fet d'inserir aquests dos textos de dret local de Barcelona en la Nova Compilació els eleva a la categoria de dret general de Catalunya. Podeu veure la problemàtica sobre la naturalesa legal o consuetudinària d'aquesta normativa a Jaume RIBALTA I HARO, *Dret urbanístic medieval de la Mediterrània*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2005, p. 33-38 i, en especial, les notes 27 a 30.

anys 1588-1589,¹⁴ i la reimpressió augmentada i corregida de la nova compilació del 1704¹⁵ representaven, a principis del segle XVIII, l'existència a Catalunya d'un ordenament jurídic propi i d'un ordenament polític, també propi, que s'inseria per via de la unió personal dels Reis Catòlics (1474-1506) dins de l'Imperi universal hispànic, monarquia que fou força respectuosa amb les múltiples diversitats existents en el seu si. Per això, el monarca s'intitulava, a les monedes, «hispaniarum et indiarum rex» (rei de les Espanyes i de les Índies).¹⁶ Certament, la Corona d'Aragó i els seus territoris mediterranis van esdevenir una peça de menor importància dins d'aquest Imperi universal que tenia el seu eix de poder en l'Atlàntic i en la Corona de Castella.

Els Decrets de Nova Planta borbònics van suprimir la constitució política pròpia de Catalunya i alhora en van mutilar l'ordenament jurídic.¹⁷ El projecte arbitrat pel comte duc d'Olivares (Memorial del 1624) de reduir les Espanyes de l'Imperi a l'Espanya uniformista de matriu castellana s'havia començat a executar.¹⁸ Tanmateix, en matèria de dret privat, penal i processal, el dret propi català subsistirà fragmentàriament vigent fins al 1960, quan entri en vigor la compilació del dret civil especial de Catalunya.¹⁹

En definitiva, bé podem dir que part del llegat normatiu de Jaume I estarà vigent fins a aquella data (1960), la mateixa en la qual definitivament les *Constitutions y altres drets de Cathalunya*, que vehiculaven la normativa jaumina en el seu si, van deixar de tenir una aplicació directa.

A continuació, exposarem alguns aspectes significatius de com va tenir lloc el procés històric de construcció del sistema del *ius commune* a Catalunya utilitzant en aquest punt la fecunda categoria conceptual de Francesco Calasso²⁰ i tenint en compte el parer de Paolo Grossi, segons el qual «La hipòtesis Calassiana [que existeix un sistema de dret comú a Europa] puede aceptarse si se atribuye a "sistema" el significado de una intuición verdadera: que universal y particular se incluyen en una gran unidad respetuosa con las múltiples diversidades.»²¹

Finalitzarem la present exposició glossant de forma ordenada per matèries el sentit històric de les diverses aportacions legislatives de Jaume I a la nova compilació del dret general de Catalunya o *Constitutions y altres drets de Cathalunya*.

Ara fa trenta anys (1979), el professor Pierre Bonnassie publicava a Barcelona el seu famós llibre *Catalunya mil anys enrere (segles X-XI) 1. Economia i societat pre-feudal i 2. Economia i societat feudal*,²² que era la versió catalana de la seva tesi doctoral editada uns anys abans (1975-1976) a Tolosa de Llenguadoc amb el títol *La Catalogne du milieu du Xe à la fin du XIe siècle: croissance et mutation d'une*

14. Vegeu la nota 3.

15. Vegeu la nota 4.

16. Podeu veure algunes d'aquestes monedes del període de Carles II a <<http://www.maravedis.org/carlos2.html>>

17. Vegeu el text del Reial Decret del 16 de gener de 1716 a Marcelo MARTÍNEZ ALCUBILLA (ed.), *Códigos Antiguos de España. Colección completa de todos los Códigos de España, desde el Fuero Juzgo hasta la novísima recopilación, con un glosario de las principales voces anticuadas, notas, índices parciales y un repertorio general alfabético de materias*, vol. 2, Madrid, 1885, p. 1125-1127.

18. Cf. Gaspar de GUZMÁN (comte duc d'Olivares), *Memoriales y cartas del Conde duque de Olivares*, ed. a cura de John H. Elliott y José F. de la Peña, vol. 1, Madrid, Alfaguara, 1978.

19. Mitjançant una disposició de la dictadura franquista: Llei 40/60, del 21 de juliol, sobre compilació del Dret Civil Especial de Catalunya, publicada al BOE número 175 de 22/7/1960, p. 10215-10245. Referència: 1960/10838.

20. Cf. Francesco CALASSO, *Medio Evo del Diritto*, vol. 1, *Le Fonti*, Milà, Giuffrè, 1954.

21. Cf. Paolo GROSSI, *Europa y el Derecho*, Barcelona, Crítica, 2007, p. 58.

22. Pierre BONNASSIE, *La Catalogne du milieu du Xe à la fin du XIe siècle: croissance et mutations d'une société*, Tolosa de Llenguadoc, 1975-1976, 2 v. N'hi ha traducció catalana: Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrere. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya de mitjan segle X al final del segle XI*, Barcelona, Edicions 62, 1979.

société. Pel seu treball sabem que, a principis del segle XI, la societat catalana experimenta una crisi de creixement causada per l'augment de la violència, l'aparició de les senyories, la restricció de la llibertat personal dels pagesos i la crisi del poder públic comtal.

Aquesta crisi donarà lloc, a Catalunya, a la implantació del feudalisme i del correlatiu règim senyorial. La monarquia cedeix davant la poliarquia. Des del punt de vista del dret, i amb la crisi del poder públic, desapareix la norma objectiva i legal que ajusta els comportaments socials i protegeix la convivència de la comunitat.²³

El buit deixat pel dret objectiu legal s'omple amb molts drets subjectius. Tothom procura aconseguir una posició social rellevant i la defensa directament afirmant que aquell comportament elegit és el seu dret o elet —*directum* o *electum*— i ho és perquè Déu així ho ha establert o perquè la natura de les coses ho imposa.²⁴ Per contra, la pretensió del contrari amb qui s'entra en conflicte es considera un tort o un nelet —*tortum* o *neglectum*.

Aquesta idea comuna a l'Europa del moment encara està present al blasó o escut d'armes de la Gran Bretanya, que porta la inscripció «Dieu et mon droit».

Déu legitima directament els meus drets i llibertats i també l'ús de la força per assolir-los i per consolidar-los.

Aquesta societat es fonamenta en la violència i en judicis per «fazañas, e por alvedrios departidos de los homes, e por usos desaguisados sin derecho»,²⁵ atès que «las voluntades e los entendimientos de los omnes sson departidos en muchas guisas»²⁶ —com dirà a la mateixa època de Jaume I, però a Castella, el Fuero Real o l'Especulo del seu gendre, el rei Alfons X. Els drets subjectius cristallitzen en situacions jurídiques o estatus jurídics diferenciats; estats o estaments que imposen el principi de desigualtat de les persones davant el dret en funció del col·lectiu o estament al qual pertanyen: *oratores*, *bellatores* o *laboratores*. És a dir, els tres ordes del cristianisme que agrupen, respectivament, els eclesiàstics, els nobles o militars i els pagesos o rústics.

Els conflictes o els negocis que es produeixen o se celebren en el seu si es tracten o se solucionen a través de tres vies: (i) L'ús de la força individual, particular i legítima, la qual cosa justifica, entre d'altres figures consuetudinàries, la guerra privada, la venjança de la sang, amb les consecutives composicions, i la penyora extrajudicial;²⁷ (ii) L'acord de voluntats que és a l'origen del pactisme jurídic posterior i que es concreta en institucions d'ús habitual en aquells moments, com la *communia* o la *convenientia*,²⁸

23. Thomas N. BISSON, «Feudalism in twelfth-century Catalonia» a *Medieval France...*, p. 153-178. Les normes objectives estaven representades per la tradició de les lleis visigodes que havien continuat parcialment en ús i que circulaven escrites en epítoms del *Liber iudicum* o *Liber iudiciorum*. Sobre aquest punt, vegeu: Anscari M. MUNDÓ, «El "Liber iudicorum" a Catalunya», a *Documents jurídics de la història de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1992, p. 13-22; Joan BELLÈS et al. (cur.), *Liber Iudicum Popularis. Ordenat pel jutge Bonsom de Barcelona*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2003; Joan BELLÈS et al. (cur.), *Llibre dels judicis. Traducció catalana moderna del Liber iudiciorum*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2008.

24. Tomàs de MONTAGUT, «La Justicia en la Corona de Aragón» a *La Administración de Justicia en la Historia de España. Actas de las III Jornadas de Castilla-La Mancha sobre investigación en Archivos. Archivo Histórico Provincial de Guadalajara. Guadalajara, 11-14 noviembre 1997*, Guadalajara, 1999.

25. Cf. Marcelo MARTÍNEZ ALCUBILLA (ed.), *Códigos Antiguos...*, p. 105 (= FR, 1, pròleg): «En el nombre de Dios amen. Porque los corazones de los homes son partidos en muchas maneras...».

26. Cf. Gonzalo MARTÍNEZ DíEZ (ed.), *Leyes de Alfonso X*, vol. 1, *Especulo*, Àvila, Fundación Sánchez Albornoz, 1985, pròleg.

27. Cf. Ignasi TERRADAS SABORIT, *Justicia Vindicatoria*, Madrid, CSIC, 2008, cap. 13.

28. Cf. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «Pactar i transaccionar a Catalunya: l'Usatge de Barcelona "Communie et Convenientiae"», a Maria Teresa FERRER et al. (ed.), *Negociar en la Edad Media/Négocier au Moyen Âge*, Madrid, Barcelona, CSIC, Institución Milá y Fontanals, Casa de Velázquez, Anuario de Estudios Medievales, annex 61, 2005, p. 27-43.

ambdues figures recollides en els Usatges de Barcelona. A més a més, aquests acords es clouen molt sovint amb el jurament de fidelitat i l'homenatge amb els quals es constitueix un vincle polític de naturalesa privada fonamentat en la consecució pel vassall de protecció personal i familiar a canvi d'obediència i submissió a la paraula del senyor, i (iii) La intervenció de l'assemblea judicial de la Comunitat. En aquest sentit, la cúria que presideix el comte és una reunió dels *maiores* i *meliores* de la comunitat, que descobriran o permetran evacuar aquella de les parts contendents que posseeix el dret més bo i millor. En defecte de les proves ordinàries (testimonis, documents o confessió), es pot recórrer a les ordalies o proves extraordinàries (ferro calent, aigua freda o calenta, duel judicial, etc.), de manera que sigui Déu qui declari el dret subjectiu més bo i no pas l'home ni l'assemblea comtal qui apliqui un dret objectiu.²⁹

Tanmateix l'ús de la violència d'una forma generalitzada i moltes vegades iniqua provoca que la voluntat dels més forts esdevingui costum i ús obligatori per als més febles, els quals, però, aviat ho veuran com un abús i procuraran resistir-s'hi.³⁰

Contra aquesta violència iniqua dels senyors i del món feudal, l'Església patrocinarà, a Catalunya, la recepció de la Pau i de la Treva de Déu mitjançant la convocatòria d'unes assemblees de Pau i Treva on s'obligarà, sota pena canònica d'excomunicació, a deixar en pau o a limitar l'exercici de la violència sobre aquelles persones inermes i els seus béns (és a dir, es protegeixen especialment les persones que, per la seva condició, no tenen armes per defensar els seus drets). D'aquesta manera, les vídues, els orfes, els religiosos, els pobres, els pagesos i les pageses i els seus animals, els mercaders, etcètera quedaran progressivament assegurats en la seva integritat física i material per aquestes prescripcions assembleàries. També s'estendrà aquesta limitació obligatòria de la violència —que comporta a vegades la justícia vindicativa quan esdevé venjança—³¹ als llocs de comunicació o de reunió de la comunitat com, per exemple, els camins, les vies públiques, les esglésies, els cementiris, les sagreres, les celleres, els mercats, etcètera.

D'altra banda, les assemblees de Pau i Treva (estudiades per Gener Gonzalvo,³² Font Rius,³³ Víctor Farías,³⁴ Aymat Catafau,³⁵ etcètera) establiran unes treves o limitacions de l'ús de la violència en determinats períodes temporals que coincidiran amb períodes o festes especials del calendari litúrgic cristià (del divendres al dilluns en commemoració de la mort i resurrecció del Senyor), la quaresma, l'advent...

Amb el temps, les constitucions de Pau i Treva, que protegien els drets dels més dèbils i limitaven les potestats privades dels senyors, van obtenir el suport i la sanció dels comtes, els quals, alhora que

29. Joan BASTARDAS, «Dos judicis antics (s. IX i XI). La pràctica judicial en el període de la formació nacional de Catalunya», a *Documents jurídics...*, p. 23-30. Tanmateix s'ha de tenir en compte que, moltes vegades, els criteris o les tradicions invocades com a dret per les parts deriven de l'encarnació en costums d'antigues normes legals dels monarques visigots contingudes en epítoms del *Liber iudicum*.

30. Vegeu Tomàs de MONTAGUT, «La sentència arbitral de Guadalupe de 1486», *L'Avenç* (maig 1986).

31. Ignasi TERRADAS SABORIT, *Justícia Vindicativa*, p. 51.

32. Gener GONZALVO I BOU, «Estudi introductor» a *Les Constitucions de Pau i Treva de Catalunya (segles XI-XIII)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1994, p. XIV-LXXII.

33. Josep M. FONT I RIUS, «La compilació de 1495 en el marc de la història de les constitucions i altres drets de Catalunya», a *Constitucions y altres drets de Catalunya*, compilació de 1495, 1588-1589 i 1704, a Jaume SOBREQUÉS (dir.), *Apographa...*; Josep M. FONT I RIUS, «Estudis introductoris», a Jaume SOBREQUÉS (dir.), *Apographa...*, p. 57-75. Anteriorment, es va publicar com a «Estudi introductor» a *Constitucions de Catalunya*, p. XI-CXXXVII.

34. Víctor FARIAS, «La sagrera catalana (c. 1025-c. 1200), características y desarrollo de un tipo de asentamiento eclesial», *Studia Historica-Historia Medieval* (Salamanca), vol. XI (1993), p. 81-121.

35. Aymat CATAFAU, *Les celleres et la naissance du village en Roussillon (xe-xve siècles)*, Perpinyà, 1998.

contribuïen a estendre l'àmbit de la seguretat i de les llibertats públiques, també obtenien un reconeixement social de la seva autoritat i de la seva renascuda potestat pública.

En el mateix moment que el comte de Barcelona esdevenia el primer dels comtes catalans, «el Príncep», tenia lloc la recepció del dret romà canònic europeu que, en la seva dimensió pública, comportà la recepció de la figura jurídica de la *iurisdictio*.³⁶

A l'Europa del segle XII, s'utilitzava la noció de jurisdicció en la construcció de processos vàlids de poder públic universal (Imperi i Església) i, més tard, també fou utilitzada per les diverses monarquies cristianes emergents, que s'inspiraven en el model de la monarquia absolutista, cristiana i cesaropapista de l'emperador Justinia.

La noció de jurisdicció formalitzarà el restabliment del poder públic i el renaixement de la llei. Els glossadors, els primers juristes erudits o lletrats que han estudiat el dret comú a les noves universitats, definiran la jurisdicció com la potestat pública introduïda amb l'obligació i per la necessitat de declarar el dret i de constituir l'equitat.³⁷

Ara, entre Déu i els drets subjectius dels cristians, s'introdueix el monarca —en el nostre cas, Jaume I—, titular d'una potestat pública competent per constituir la llei general i obligatòria per a tots els naturals que estan sotmesos a la seva jurisdicció per raó del vincle públic de naturalesa i no pas solament pel vincle privat de fidelitat.

En aquest punt, la monarquia feudal, en involució, començava a deixar pas a la nova monarquia estamental. Mentrestant, els Usatges de Barcelona, que es van formular per escrit a partir del segle XII, reconeixen la figura del comte de Barcelona com a príncep i apleguen el primer dret general del Principat de Catalunya. Més endavant, les Commemoracions de Pere Albert, del segle XIII, que complementen i actualitzen els Usatges de Barcelona, atorguen al comte de Barcelona Jaume I la jurisdicció general sobre tot el Principat de Catalunya.³⁸

Al titular de la jurisdicció general, li corresponia declarar el dret per les vies de gràcia (privilegis), de govern (manaments i decrets) i de justícia (sentències i resolucions judicials), i també li corresponia constituir i promulgar la llei general, la qual no podia consistir en l'expressió de la voluntat discrecional del monarca, sinó que havia d'ésser el resultat de constituir l'equitat rude establerta per Déu en la natura, on existia un ordre o dret natural que es podia conèixer per obra de la raó. Existeix, doncs, un dret objectiu de la comunitat, superior als drets subjectius dels singulars que la componen.³⁹ Així, la llei del príncep, el dret positiu, havia de consistir sempre en una voluntat ordenada per la raó i pel seny natural. La bona raó per excel·lència era la *ratio scripta* continguda en el *corpus iuris civilis* i en la seva interpretació raonable, el *ius commune*.⁴⁰ El dret positiu del monarca estava subordinat al dret natural cristià. Per tant, Jaume I, titular de jurisdicció general, tenia l'ofici i l'obligació de fer justícia als seus naturals per les vies de gràcia, de govern, de justícia i de constitució de la llei, però sempre a través d'actes motivats, justos i raonables. La tasca d'argumentar les pretesions en els negocis o litigis judicials i de cercar les causes més justes i raonables correspondrà als

36. Pietro COSTA, *Iurisdictio*.

37. Cf. gl. *potest* a D., 2.1.1. «Est enim iurisdictio potestas de publico introducta, cum necessitate iuris dicendi, et aequitatis statuendae», a *Corpus iuris civilis iustinianei, studio et opera Ioannis Fehi, reimpressio phototypica editionis 1627*, Osnabrück, Otto Zeller, 1966, 1, p. 123.

38. Elisabet FERRAN PLANAS, «El jurista Pere Albert i les Commemoracions», *Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica*, vol. LXVII, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006.

39. Riccardo ORESTANO, *Introduzione allo studio del diritto romano*, Bolonya, Il Mulino, 1987.

40. Cf. Josep M. PONS GURI, «Corpus Iuris», a *Documents jurídics...*, p. 111-134.

juristes lletrats que l'assessoren o l'aconsellen.⁴¹ En aquest període, el dret esdevindrà bàsicament jurisprudencial.⁴²

Arribat aquest punt, podem comprendre que l'activitat legislativa de Jaume I sigui escadussera i puntual, atès que la majoria de criteris normatius que s'aplicaven a la pràctica del dret eren bé de creació consuetudinària —fixats pels prohoms o pels juristes llecs o illetrats de les localitats—, bé de creació jurisprudencial, és a dir, fixats pels juristes lletrats —canonistes i civilistes— que aplicaven i donaven vida al *ius commune*. La tensió existent entre aquests dos focus de producció del dret era intensa i polièdrica, perquè reflectia la tensió complexa existent entre les diverses forces socials que els feien servir, adés l'un, adés l'altre, per a la defensa dels seus interessos estamentals (nobles, eclesiàstics, burgesos, vilatans i pagesos).⁴³

A efectes expositius, i des de l'òptica de les polítiques públiques perseguides, podem classificar la normativa de Jaume I compilada a les *Constitutions y altres drets de Cathalunya* en quatre grans apartats que apleguen:

1. Legislació relativa a la societat feudal i senyorial.
2. Legislació relativa al manteniment de la doctrina de la fe cristiana i a l'estament eclesiàstic.
3. Legislació relativa a la societat urbana, tant als sistemes familiars que la vertebraven com a l'activitat econòmica que n'assegura el creixement i la fortalesa.
4. Legislació relativa a la justícia, a l'ordenament jurídic i al seu sistema de fonts del dret.

1. La normativa de Jaume I sobre la societat feudal i senyorial catalana s'inclou majoritàriament a la compilació sota la rúbrica «De Pau i Treva»,⁴⁴ encara que també en trobem a les rúbriques «De treves convencionals i empeniment»⁴⁵ i «De jurament així voluntari com necessari y de fidelitat».⁴⁶

Les constitucions de Pau i Treva de Vilafranca del 1218 i de Tortosa del 1225 se situen en el tercer volum de les constitucions supèrflues, contràries o corregides, mentre que les de Barcelona del 1228 i les de Tarragona del 1234 se situen en el primer volum de les constitucions plenament vigents de la nova compilació (1588).

El monarca s'oposa a la poliarquia existent i aprofita l'ocasió per iniciar la delimitació del territo-

41. Vegeu Antonio PÉREZ MARTÍN, «El *ius commune*: artificio de juristas», a Tomàs de MONTAGUT (ed.), *Història del pensament jurídic*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 1999, p. 79-93.

42. Tomàs de MONTAGUT, «El régimen jurídico de los juristas de Barcelona en la Baja edad media». *Rudimentos Legales. Revista de Historia del Derecho*, núm. 2 (2000).

43. Vegeu a *Les quatre grans Cròniques*, I, *Llibre dels feits del rei En Jaume*, revisió de Jordi Bruguera i M. Teresa Ferrer, Barcelona, 2007, p. 416, una protesta que els nobles aragonesos plantegen a Jaume I contra els juristes lletrats que formen part de la Casa i Cort del rei i perquè «nós trencàvem lo fur d'Aragó, car menàvem pledeses en lleis ni en decrets e que els jutjàvem per aquells.» La resposta donada pel monarca fou: «E nós responem-los que aquest clam de llevar nós legistes ne decretalistes en casa nostra, que no n'èrem tenguts, car en tota cort de rei devia haver decretalistes e legistes e furistes hi anassen, car de totes estes maneres hi vénen pleits, e nós, la mercè de Déu que ens ho ha donat, havem tres o quatre regnes, e vénen-nos pleits de moltes maneres e diverses, e, si no haguéssim en nostra cort ab qui ho poguéssim delliurar, seria vergonya de nós e de nostra cort, e car nós ni els hòmens llecs no sabrien en les escriptures que són de dret pel món; e, per ço que ens en poguéssim ajudar quan mester fos, los havíem a menar ab nós; e per les senyories nostres, que no eren d'un fur ne d'un costum. E per aquesta raó los menam nós.»

44. CYADC-1704, 1.10.11 i 3.10.3.

45. CYADC-1704, 1.2.3 i 3.2.1.

46. CYADC-1704, 1.4.1 i 3.4.1. Sobre el jurament polític a Catalunya, vegeu Montserrat BAJET ROYO, *El jurament i el seu significat jurídic al Principat segons el dret general de Catalunya (segles XIII-XVIII)*, edició de la «Forma i pràctica de celebrar els juraments i les eleccions a la ciutat de Barcelona en el segle XV», Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2009, p. 13-15.

ri de Catalunya on exercirà la seva *iurisdictio generalis* com a comte de Barcelona i que s'estén des del riu Cinca fins a Tortosa i d'aquí fins a Salses, al Rosselló.

La potenciació de la figura del veguer com a oficial públic encarregat de fer valer les paus i les treves establertes, a través d'impulsar els procediments reglamentaris, és un altre signe de la tendència unificadora del poder en benefici de la monarquia.

Des del punt de vista del dret, destaca el respecte i la consideració que s'atorga als Usatges i Costums de Barcelona.

En aquest sentit, i d'una forma semblant al *common law* anglès,⁴⁷ els Usatges de Barcelona vinculats a la cúria comtal de Barcelona es van imposant com a dret general de tots els homes lliures de Catalunya.

Amb els Usatges de Barcelona, es resolen els litigis i les controvèrsies derivats de l'exercici de drets subjectius que abans es defensaven amb procediments d'autotutela que permetien als seus titulars el recurs a la força privada i a la violència directa. En aquest sentit, els Usatges escrits comencen a introduir normes objectives per a l'administració pública de la justícia i, això, amb caràcter general i superant la fragmentació de costums locals mercès a l'autoritat que confereix a l'usatge escrit el fet de procedir del tribunal o cúria del comte de Barcelona.

Les disposicions de Pau i Treva que comentem reforcen clarament l'autoritat de Jaume I i la dels Usatges de Barcelona, els quals, sota el seu regant, es presentaran ja escrits en la versió denominada *vulgata* o més extensa, que s'inclourà —en la seva traducció catalana— dins de les compilacions de les constitucions i altres drets de Catalunya.

D'aquesta manera, els Usatges de Barcelona passaran a ser la capçalera del dret general català i els seus preceptes s'aniran interpretant i actualitzant per la jurisprudència, sense que mai siguin totalment derogats.

En aquest punt, hem de recordar per al segle XIII: (i) la labor dels autors anònims de la glossa ordinària als Usatges de Barcelona, i (ii) les Commemoracions de Pere Albert, que posen en relació els Usatges de Barcelona amb el *ius commune* i alhora els actualitzen.

Per al segle XIV, recordem les gloses de Jaume de Montjuïc, de Jaume i de Guillem de Vallseca i de Jaume Callís. Per al segle XV, són notables els comentaris als Usatges de Jaume Marquilles editats per primera i última vegada a Barcelona el 1505.

En definitiva, a través de les constitucions de Pau i Treva de Jaume I i d'altres monarques, i amb els Usatges de Barcelona escrits de la versió *vulgata*, el món fragmentari i dispers dels costums altmedievals es recull sumàriament al llibre del dret general de Catalunya, de manera que la seva tradició queda assegurada amb la labor de la legislació posterior i de la jurisprudència interpretativa i aplicativa.⁴⁸

Tanmateix, i a diferència del *common law* anglès, els Usatges de Barcelona no donaran lloc a la formació d'una cultura jurídica pròpia i completa, derivada de l'exercici professional d'unes corporacions de juristes formats en la pràctica forense dels furs o dels costums, sinó que aquests usatges seran assimilats per la cultura jurídica del *ius commune* i dels juristes erudits, inicialment formats, aquests últims, en l'estudi teòric del dret romà i del dret canònic per les universitats dels estudis generals que s'erigeixen arreu d'Europa.

47. Cf. ENRICO DELL'AQUILLA, «El derecho inglés», a Tomàs de MONTAGUT (ed.), *Història del pensament...*, p. 205-232.

48. Sobre els Usatges de Barcelona i els estatuts de pau i treva, vegeu Josep M. FONT I RIUS, «La compilació de 1495 en el marc de la història de les constitucions i altres drets de Catalunya», a *Constitucions y Altres Drets de Cathalunya*, compilació de 1495, 1588-1589 i 1704, a Jaume SOBREQÜÉS (dir.), *Apographa...*; Josep M. FONT I RIUS, «Estudis introductoris», a Jaume SOBREQÜÉS (dir.), *Apographa...*, p. 88-98.

2. La normativa de Jaume I sobre la doctrina de la fe i sobre els privilegis de l'estament eclesiàstic s'ubicarà, pels compiladors, sota els títols: «De la Sancta fe Catholica»,⁴⁹ «De heretges i altres excomunicats»,⁵⁰ «De bisbes, prelats, clergues, religiosos, cosas y privilegis»⁵¹ i «De les sanctes Esglésies i Hospitals, cosas i Privilegis».⁵²

La constitució de Jaume I promulgada a Tarragona el 1235 comença amb una invocació: «En nom de la santa e individua trinitat la qual [...] als imperants impera y mana e als senyorejants senyoreja...».⁵³

L'Església, com a comunitat dels cristians, és l'únic àmbit de convivència en què els cristians poden aconseguir la salvació eterna de l'ànima. «Extra Ecclesiam, nulla salus», es dirà.⁵⁴ I el seu dret diví i humà es fonamenta en la fe dels creients i en uns dogmes religiosos, com el de la trinitat d'un Déu únic, que l'Església i la seva jerarquia ha anat consolidant, enfront de les heretgies i amb l'ajut del poder temporal dels monarques cristians.

Aquest és el sentit d'algunes de les disposicions de Jaume I que es troben en la compilació: prohibir que els laics puguin disputar privadament o públicament de la fe catòlica, imposar unes penes o sancions als qui, per fer-ho, seran fàcilment considerats sospitosos o infamats d'heretgia i donar suport públic a la inquisició episcopal per tal de cercar els heretges i denunciar-los davant els tribunals eclesiàstics.

L'establiment de la doctrina catòlica és monopoli de la jerarquia eclesiàstica que, en aquests moments, ja es troba fortament centralitzada sota el poder del pontífex romà que, com a jutge suprem de l'Església, resol els casos específics en matèria de dret diví i humà de l'Església a través del mètode rescriptori que culmina amb unes cartes o decretals, les quals no solament resolen el cas concret plantejat, sinó que també obtenen una vigència universal per a tota l'Església.

Precisament fou el gran conseller de Jaume I Ramon de Penyafort qui es va ocupar de compilar i d'ordenar el llibre de les Decretals promulgat pel papa Gregori IX el 1234.

En l'àmbit teològic, el suport de Jaume I a l'Església i a la seva jerarquia és total: defensa de la fe, lluita contra l'heretgia i prohibició als seus naturals «que alguns no hajan llibres del vell o novell testament en romanç.»⁵⁵ Si algú en té, els haurà de lliurar al bisbe del lloc per a ser cremats, i si no ho fa esdevindrà *ipso facto* sospitós d'heretgia. La relació entre Déu i el fidel no pot ser directa i ha de passar forçosament pel control de la jerarquia eclesiàstica, la qual, amb els sacraments, administra la gràcia de Déu necessària per a la salvació eterna, el bé més preuat per a l'home medieval.

En l'àmbit temporal i polític, les disposicions de Jaume I ratifiquen les immunitats eclesiàstiques, les seves jurisdiccions temporals i els seus privilegis, tant en l'esfera personal com en la patrimonial.

La contribució dels eclesiàstics a la comunitat es fa amb la pregària, l'oració i la cura de les ànimes. Per tant, els tributs de base personal,⁵⁶ com els peatges o les lleudes, no els afectaran, i fins i tot s'estableix com a principi general —si bé amb algunes excepcions— que els clergues, per raó de cosa moble o immoble, no estan obligats a satisfer cap qüestió.

49. CYADC-1704, 1.1.1 i 3.1.1.

50. CYADC-1704, 1.1.10.

51. CYADC-1704, 1.1.4 i 3.1.2.

52. CYADC-1704, 1.1.3.

53. CYADC-1704, 1.1.1.1, p. 7 (Tarragona, 1235).

54. Cf. Paolo GROSSI, *Europa...*, p. 23-25.

55. CYADC-1704, 1.1.1.2, p. 7 (Tarragona, 1235).

56. Cf. Tomàs de MONTAGUT I ESTRAGUÉS, «La recepció del dret tributari comú a la Corona d'Aragó», a *El territori i les seves institucions històriques*, vol. I, Barcelona, Fundació Noguera, 1999, p. 361-383.

També s'autoritzen generosament les alienacions i donacions a l'Església i altres llocs religiosos i, per tant, la seva correlativa⁵⁷ amortització.

Jaume I també es compromet a defensar els clergues i els seus homes contra els violadors de pau i treva, en la línia de reforçar la governança del monarca i de fer respondre davant la justícia pública els autors d'aquelles malifetes que abans es resolien amb la justícia vindicativa i violenta dels particulars implicats.⁵⁸

3. La legislació de Jaume I que estem comentant relativa a la societat urbana es dirigeix a modular dos grans àmbits temàtics: els sistemes familiars urbans i les activitats financeres, comercials i urbanístiques. Amb tot, cal tenir en compte que aquesta previsió normativa es fa en ambdós àmbits partint del cas concret de Barcelona, sobre el qual es regula majoritàriament. Barcelona serà, de fet i també de dret, el mirall que les altres ciutats, viles i llocs de Catalunya tindran com a referència normativa principalíssima en el moment d'adoptar una regulació pròpia i especial per a la seva localitat.

Pel que fa al sistema familiar urbà, els títols de les *Constitutions y altres drets de Cathalunya* amb els quals es classifica la normativa jaumina són els següents: «De sposalles i matrimonis»,⁵⁹ «De adulteris y stupros, e que vils fembras no estigan entre bonas»,⁶⁰ «Dels qui entren en religió sense voluntat de sos pares»⁶¹ i «De pupillars y altras substitucions i de successions dels impúbbers».⁶²

Jaume I demostra la gran sintonia mantinguda amb el patriciat de Barcelona, com ja van posar de manifest al seu dia els estudis de les professores Batlle i Ferrer⁶³ i, més concretament, el professor Stephen Bensch en el seu llibre sobre *Barcelona i els seus dirigents, 1096-1291* (Barcelona, 2000), versió traduïda de la seva tesi doctoral reformada que es va publicar a Cambridge el 1995 amb el títol *Barcelona and its rulers, 1096-1291*.

Es tracta d'afavorir la perpetuació dels patrimonis familiars del patriciat barceloní i d'atorgar seguretat als pactes matrimonials de futur per tal de consolidar l'atapeïda xarxa familiar i d'entreprenents que forma el patriciat de Barcelona, motor principal: (i) del creixement econòmic, (ii) del benestar de la ciutat, i (iii) de l'estabilitat de la monarquia.

La constitució de Jaume I del 1218⁶⁴ estableix que la part fidel al pacte de matrimoni guanyarà la pena prevista pel seu trencament que figurava en el contracte d'esposalles de futur.

D'altra banda, estableix, a petició dels prohoms de Barcelona, el desheretament de les filles que contraguessin matrimoni sense el consentiment dels pares. Es tractava d'evitar que molts desaprensius, ambiciosos i caçadots de Barcelona i d'altres llocs de Catalunya (la terra) prenguessin donzelles i filles de prohoms amb la finalitat d'enganyar-les i d'obtenir-les en matrimoni, en contra de les estratègies matrimonials previstes pels pares i dirigides a l'ampliació i perpetuació de la casa i del patrimoni familiar.

57. Elena Roselló està estudiant actualment el procés d'amortització i de desamortització del convent de Sant Josep dels carmelites descalços de Barcelona, un cas paradigmàtic per veure, en una època posterior, com es formaven i es «blindaven» els patrimonis eclesiàstics. Sobre aquest tema, ha presentat un treball de recerca inèdit dins del programa de doctorat en dret de la UPF.

58. Vegeu la nota 27.

59. CYADC-1704, 1.5.1.

60. CYADC-1704, 1.3.13.

61. CYADC-1704, 2.1.6.

62. CYADC-1704, 1.6.2.

63. Cf. Carme BATLLE I GALLART, «Estudi històric. El "Llibre del Consell": font de coneixement del municipi i de la societat de Barcelona del segle XIV», a M. Teresa FERRER *et al.*, *El «Llibre del Consell» de la Ciutat de Barcelona. Segle XIV: les eleccions municipals*, Barcelona, CSIC, 2007, p. 11-47.

64. CYADC-1704, 1.5.1.1.

També anava en la mateixa direcció la disposició del 1269⁶⁵ que establia la mort civil per a aquell fill que, vivint el pare, entrés en religió sense la voluntat paterna. En aquest supòsit, la casa religiosa en la qual professés el fill no podria demanar res per raó de la seva quota legítima o hereditària.

Un altre cas que Jaume I regula per protegir els patrimonis familiars és la qüestió de saber a qui pertanyen els béns paternes dels impúbbers o menors d'edat morts *ab intestat* (sense haver atorgat testament).

Per evitar que els béns paternes els hereti la mare i passin a la família materna, s'estableix l'aplicació del principi de troncalitat als béns del llinatge patern que, d'aquesta manera, hauran de tornar al tronc parental i no pas a la mare, sempre que hi hagi parents paternes fins al quart grau de parentesc.

Amb tot, s'aplicarà el principi de proximitat de grau de parentesc per als béns de l'impúber que haguessin estat adquirits pel pare i, per tant, que no procedissin del llinatge patern. Ara seria la mare sobrevivent qui rebria en herència els béns de l'impúber que haguessin estat adquirits pel pare.

4. Les normes legals (constitucions i pragmàtiques) que Jaume I va promulgar per donar certesa i seguretat a les operacions comercials, financeres i de crèdit i que els compiladors del segle xv van seleccionar foren qualificades sota els títols següents: «De diversos rescrits i elongaments»,⁶⁶ «De usuras i baratas»,⁶⁷ «De privilegis dotals»,⁶⁸ «De jueus i sarraïns»,⁶⁹ «De actions y obligations. Cartas de comandas y scriptura de ters»,⁷⁰ «De marcas, penyoraments i fadigas»⁷¹ i «Que algú no gos edificar en lo ribatge de Barcelona».⁷²

També podem afegir a aquest apartat la pragmàtica de Jaume I del 1261 per la qual s'estableix que el veguer de Barcelona ha de jurar que seguirà el consell dels consellers de Barcelona, salvant en totes les coses els manaments del rei.⁷³ Es tracta de la clau de volta de l'autogovern municipal de Catalunya i representa la fecunda cooperació i coordinació entre la monarquia i els municipis catalans.

La jurisdicció municipal especial exercida pels consellers o representants elegits per la universitat local serà executada religiosament per l'oficial del rei —el veguer— sempre que el monarca no decideixi intervenir-hi, fent ús de la seva jurisdicció general, amb un manament.

Amb aquest equilibri institucional, s'ofereix seguretat jurídica als ciutadans i burgesos i a les seves activitats econòmiques.

Les disposicions de Jaume I es dirigeixen a evitar que les ampliacions dels terminis per a satisfer els deutes no perjudiquin els creditors, a limitar les usures dels jueus a un 20 % anual i a evitar que els creditors del marit quedin burlats per les hipoteques dotals i d'esponsalici de les dones, que tenien un caràcter preferent i que impedièien cobrar el deute, malgrat que hi hagués béns mobles i immobles més que suficients.

També s'estableix la prescripció extintiva de les comandas no reclamades després del transcurs de deu anys, des de la tornada del viatge.

65. CYADC-1704, 2.1.6.1.

66. CYADC-1704, 1.1.24.

67. CYADC-1704, 1.4.20 i 3.4.6.

68. CYADC-1704, 2.5.2.

69. CYADC-1704, 3.1.5.

70. CYADC-1704, 2.4.15.

71. CYADC-1704, 2.8.2.

72. CYADC-1704, 2.9.12.

73. CYADC-1704, 2.1.23.1 (Barcelona, 1261).

Finalment, modera l'afany de lucre en les inversions immobiliàries en les quals els patricis de Barcelona invertien els capitals acumulats en l'exercici del comerç per obtenir, amb un bon interès, rendes periòdiques. Les mesures normatives anaven dirigides a reservar un determinat espai públic, lliure d'edificacions privades, destinat a les tasques de composició i construcció de les naus i dels llenys amb els quals es feia possible el comerç marítim que proporcionava els grans beneficis i la prosperitat econòmica de Barcelona i de Catalunya. Amb aquesta finalitat, es prohibeix edificar cases, obradors, alfòndecs i qualsevol altra construcció al ribatge de Barcelona on, altrament, els particulars n'haguessin pogut obtenir substanciosos arrendaments o d'altres beneficis immobiliaris.

5. Finalment, hem de comentar, també breument, la important normativa de Jaume I sobre la justícia i el dret.

Deixant de banda algunes prescripcions de menor rellevància sobre dret processal (salari de sentències,⁷⁴ dilacions, terminis instructoris i probatoris,⁷⁵ etcètera), ens fixarem en aquelles disposicions de Jaume I ubicades en els títols de la nova compilació: «Si contra dret y utilitat pública serà alguna cosa impetrada»,⁷⁶ «De advocats»,⁷⁷ «De Usatges, Constitutions y Altres leys»⁷⁸ i «De appellations».⁷⁹

La jurisdicció general que correspon a Jaume I li permet l'atorgament de privilegis per la via de gràcia i a petició dels interessats. Un cop atorgat el privilegi, lletra o carta, Jaume I estableix l'obligació de general observança, de manera que no es pot revocar en perjudici d'algú sense prèvia cognició de causa.

A través d'aquesta via es poden legalitzar, com a privilegi, situacions de fet anteriors que només estaven protegides per la tradició jurídica dels costums i usatges de les localitats.

El conflicte entre aquest dret tradicional català, de caràcter popular i subjectiu, i el nou dret comú, de caràcter erudit i objectiu, es posa de manifest en la pragmàtica atorgada per Jaume I a Castelló de Xàtiva el 1243,⁸⁰ per la qual es prohibia l'admissió a les cùries de justícia a tot advocat que al·legués les lleis romanes del *ius commune* mentre hi hagués costums i usatges adequats i suficients per aplicar a la causa.

Aquest intent d'obligar els advocats a construir les seves defenses de les causes a partir del dret tradicional i consuetudinari de Catalunya sembla dirigit a promoure la figura de l'advocat professional format en la pràctica forense del dret tradicional del país, a semblança, com ja he dit abans, dels juristes anglesos formats en els Inns dels tribunals on s'aplicava el *common law*.

La constitució aprovada a les Corts de Barcelona del 1251⁸¹ anava en la mateixa direcció: es prohibia als juristes educats en el dret civil romà (*legisles*) advocar en cap cort secular (excepte en causa pròpia) i es manava als jutges que no els acceptessin.

A més a més, es prohibia al·legar i aplicar en les causes seculares les lleis romanes, godes i el decret i les decretals de l'Església (el dret canònic).

74. CYADC-1704, 1.4.8.1 (Barcelona, 1251). Els advocats juraran no rebre salaris de part fins que la causa secular sigui definida per sentència malgrat poder exigir una caució.

75. CYADC-1704, 3.3.5 (Barcelona, 1251).

76. CYADC-1704, 1.1.26 (Tarragona, 1234).

77. CYADC-1704, 2.2.2.

78. CYADC-1704, 3.1.8.

79. CYADC-1704, 3.7.3.

80. CYADC-1704, 2.2.3.

81. CYADC-1704, 3.1.8.

En contrapartida, s'insistia en l'obligació d'aplicar els Usatges de Barcelona i els costums practicats en el lloc on se seguís la causa, és a dir, el dret tradicional. Només en cas de defalliment del dret tradicional, es procediria segons el criteri del seny natural.

Tanmateix aquest intent de construir el dret general català a partir solament dels Usatges de Barcelona i dels costums locals (els altres drets) fracassarà. Certament, els Usatges de Barcelona quedaran per sempre més com la capçalera del dret general català, però la legislació posterior i la pràctica jurisprudencial tindrà molt i molt en compte el dret comú que els juristes lletrats catalans havien rebut com a formació i que aplicaven de forma ordinària en la seva pràctica professional, si més no, com l'exponent més evident del seny natural.

Fins i tot, el mateix Jaume I, contradient la seva constitució del 1251, ho reconeix clarament el 1264 si tenim en compte allò que diu el *Llibre dels feits del rei en Jaume* que ara podem llegir a través de la seva recent edició revisada per Jordi Bruguera i Maria Teresa Ferrer: «E nós responem-los que aquest clam de llevar nós legistes ne decretalistes en casa nostra que no n'érem tenguts, car en tota cort de rei devia haver decretalistes i legistes e furistes hi anassen, car de totes estes maneres hi venen pleits...».⁸²

Al monarca, li correspondrà conèixer les causes d'apel·lacions de sentències definitives, amb les quals es tanca, a Catalunya, la via de justícia en el seu nivell suprem: una prerrogativa del monarca que garanteix la unitat de l'ordenament polític a Catalunya, sens perjudici del respecte a les diverses instàncies jurisdiccionals.

Per acabar, i com a conclusió, podem afirmar que la producció normativa de Jaume I, que els compiladors van seleccionar per integrar els volums de les *Constitutions y altres drets de Cathalunya*, posa de manifest la peculiar evolució del sistema del *ius commune* europeu a Catalunya, des del segle XIII fins al segle XX.

82. Vegeu la nota 43.